

РАЗДЕЛ 1. ЯЗЫКИ, КУЛЬТУРЫ И ЭТНОСЫ КРЫМА

УДК 811.161.2

МЕТОДИЧНІ ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ШКОЛАХ З КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ

Анафієва Е. Р.

РВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет», м. Сімферополь, Україна

У статті розкривається актуальність дослідження даної проблеми. Визначені завдання, що вимагають рішення в рамках цього питання. Розкриті основні методичні проблеми навчання української мови молодших школярів в школах з кримськотатарською мовою навчання.

Ключові слова: українська мова, білінгвізм, зіставлення мов, національна школа.

Постановка проблеми. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом [5, с. 5].

Українська мова є обов'язковим предметом вивчення в усіх навчальних закладах країни. Вона вивчається не тільки у школах з українською мовою навчання, але і в школах, де навчання здійснюється іншими мовами. У Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті і Державному стандарті базової і повної середньої освіти (освітня галузь „Мови і літератури”) ставиться мета забезпечити вільне володіння українською літературною мовою як засобом та умовою успішної соціалізації і самореалізації особистості в українському суспільстві. У концепції шкільної освіти національних спільнот в Україні йдеться про вирішальну роль мови у формуванні творчої, національно свідомої особистості [2, с. 12-18].

Повною мірою це стосується Криму. Багатонаціональний склад населення викликав до життя школи і класи, в яких вчать діти різних національностей. Навчання у цих класах здійснюється українською, російською або кримськотатарською мовами, і у кожному з цих типів шкіл є учні – кримські татари. Сьогодні в Україні створюються умови для інтеграції кримськотатарського народу в українське суспільство, і одним із найважливіших факторів такої інтеграції є гарне володіння українською мовою.

Актуальність даної проблеми зумовлена його соціальною важливістю, задачами удосконалення методики навчання української мови для початкової школи з кримськотатарською мовою навчання, відсутністю робіт такого плану і необхідністю науково-практичного обґрунтування навчального предмету «Українська мова у школах з кримськотатарською мовою навчання».

Ключова роль у цій проблемі в умовах поліетнічного Криму належить загальноосвітній школі з кримськотатарською мовою навчання, яка несе основне

навантаження з формування в учнів українсько-кримськотатарської двомовності, що сприяє гармонізації міжнаціональних відносин, взаємозбагаченню духовних культур народів Криму; знання двох і більше мов позитивно впливає на всебічний розвиток людини.

Мета статті – розкрити актуальні проблеми навчання української мови молодших школярів у школах з кримськотатарською мовою навчання.

Аналіз досліджень та публікацій. Двомовність (білінгвізм) як самостійний напрям лінгвістичної науки почали вивчати в кінці XIX ст. (1885-1890 рр.), а об'єктом педагогічних досліджень вона стала лише з середини XX століття (з 1953 р.). Значний вклад в розробку теорії проблем двомовності, мовної взаємодії в умовах контакту російської мови як з національними мовами країни, так і з іноземними внесли дослідження відомих вітчизняних лінгвістів, психологів, педагогів (І.С. Баскаків, І.К. Білодід, Б.В. Беляєв, Е.А. Бризгунова, Е.В. Верещагін, В.В. Виноградов, Л.В. Виготський, Ю.Д. Дешерієв, М.І. Ісаєв, М.З. Закиєв, І.Ф. Протченко, В.Ю. Розенцвейг, Р.Б. Сабаткоєв, Б.Х. Хасанов, К.Х. Ханазаров і ін.) і зарубіжних учених (У. Вайнрайх, В. Вільдемек, Ч. Осгуд, М. Сигуан, М. Уест, Е. Хауген і ін.).

Проблема двомовності і багатомовності є також предметом дослідження порівняно молодшої науки – психолінгвістики. Питання кодування, декодування в процесі спілкування розглядаються в працях Н.І. Жинкіна, Х. Осгуда, Н. Хомського та ін. Дослідження цих і інших учених, а також багатолітній досвід підтверджують, що гармонійна двомовність – одна з головних можливостей подолання мовних труднощів між народами, оптимізації і регулювання міжнаціональних стосунків.

Дослідник з проблеми мовних контактів У. Вайнрайх визначив двомовність (білінгвізм) як «практику поперемінного користування двома мовами. Особи, що здійснюють цю практику, називаються двомовними, або білінгвами» [3, с. 22].

За визначенням В.Ю. Розенцвейга, двомовність (багатомовність) – є володіння двома (декількома) мовами, а також регулярне перемикання з однієї мови на іншу залежно від ситуації спілкування [6, с. 9-10].

При білінгвізмі за першу мову, як правило, приймається рідна, а за другу – нерідна мова індивідуума (наприклад, для кримських татар – українська, для українців – кримськотатарська). В цьому випадку білінгв при спілкуванні має можливість активно вживати обидві мови у рамках певної соціальної спільності з урахуванням ситуації, що склалася.

Дослідники двомовності виділяють лінгвістичний, психологічний, соціологічний, педагогічний і інші аспекти двомовності.

Так, К.Д. Дешерієв і І.Ф. Протченко вважають, що з лінгвістичної точки зору двомовність «має справу з аналізом співвідношення структур і структурних елементів мов, їх взаємовпливу, взаємодії і взаємопроникнення на різних рівнях, розділах будови мови» [4, с. 28].

Завдання соціологічного аспекту – визначення «об'єму суспільних функцій і сфер вживання кожної з двох мов, якими користується двомовне населення» [4, с. 23].

З педагогічної точки зору, двомовність спирається на лінгвістичні, психологічні і соціолінгвістичні аспекти. Основне завдання педагогічного аспекту – розробити і на практиці застосувати методи і прийоми навчання обох мовам, вивчити міру володіння ними. У це поняття входять як усні (аудіювання, говоріння), так і писемні види мовленнєвої діяльності (читання, письмо).

Термін «багатомовність» (англійською – multilingualism, mehrsprachigkeit) російського походження, розуміється як поширення різних мов в суспільстві, уміння окремих індивідів спілкуватися засобами декількох мов.

У енциклопедичних словниках багатомовність трактується як функціонування декількох (3-х і більш) мов в межах певної багатонаціональної території; знання і вживання людиною, залежно від потреб спілкування, декількох мов.

Виклад основного матеріалу. При розробці сучасної технології навчання української мови у школах з кримськотатарською мовою викладання необхідно врахувати наступні соціолінгвістичні чинники:

1. Методологічний підхід до вивчення проблеми гармонійної двомовності з урахуванням країнознавчого аспекту, етнолінгвістичної ситуації функціонування мов.

2. Сучасні соціально-політичні умови функціонування і розвитку української та кримськотатарської мов в Автономній Республіці Крим.

3. Науково обґрунтовані і всесторонньо вивірені вимоги з реалізації українсько-кримськотатарської і кримськотатарсько-української двомовності в освітній системі республіки.

4. Нові дослідження, що з'явилися в області лінгвістики, психології, методики і інших суміжних наук, відповідають комунікативним цілям вивчення нерідної мови з урахуванням взаємозв'язаного навчання видам мовленнєвої діяльності.

5. Взаємовплив, взаємозбагачення української та кримськотатарської мов у контексті нових соціолінгвістичних відносин.

6. Нові соціально-педагогічні умови функціонування державних мов в освітній системі і інших сферах життя суспільства.

Кожен етап розвитку суспільства породжує нові соціальні проблеми, без вирішення яких неможливий його гармонійний розвиток. Ця закономірність особливо яскраво виявляється у наш час – після розпаду колишнього Радянського Союзу на окремі самостійні держави, що тісно пов'язане з їх національно-мовними особливостями.

У світовій практиці благополучним вважається мовне законодавство Швейцарії, згідно конституції якої державними з 1847 р. є німецька, французька, італійська, ретороманська мови і офіційними – німецька, французька, італійська.

Однак проблема українсько-кримськотатарської двомовності ще не стала предметом спеціальних досліджень, окремим її аспектам присвячено лише поодинокі статті.

По мірі володіння мовами в Криму можна виділити такі групи носіїв мов:

- що володіють лише державною мовою – українською;
- що володіють лише однією національною мовою;
- що володіють декількома мовами (одна з яких російська);
- що володіють декількома національними мовами країни, але що не володіють українською мовою;
- що володіють російською, національною і іноземною мовою;
- що володіють багатьма мовами (поліглоти).

Таке розмежування володіння мовами пов'язане з білінгвальним і полілінгвальним характером соціуму.

Соціально-політичні зміни в суспільстві вимагають невідкладного вирішення однієї з найважливіших проблем міжнаціональної згоди, взаєморозуміння між народами в поліетнічній республіці, якою є Крим, становлення і розвитку різних форм двомовності (багатомовності).

Багатомовність буває близькоспорідненою (наприклад, володіння близькоспорідненими мовами: російсько-українсько-білоруською, кримськотатарсько-башкирсько-турецькою і так далі), неспорідненою, тобто володіння трьома і більш неспорідненими мовами (наприклад, українсько-кримськотатарсько-англійською і так далі). Так, в Криму, окрім державної мов, вивчаються російська, рідна та іноземні мови, що можна кваліфікувати як розвиток багатомовності. У ситуації багатомовності перед учнем виникають труднощі, що пов'язані з інтерференцією мовних систем.

Отже, багатомовність, тобто полілінгвізм – явище масове, має свої проблеми, які в перспективі вимагають дослідження в декількох аспектах:

- психологічному – питання вивчення мови (навчання + вивчення) на декількох мовах, яке відбувається при спілкуванні: психічні явища багатомовної поведінки, закономірності формування багатомовності, рання або пізня двомовність;
- лінгвістичному – питання мовних контактів і у зв'язку з цим зміни, що відбуваються в структурі лексики, семантики окремих мов, явища транспозиції і інтерференції;
- педагогічному – розробка ефективних методів і прийомів навчання мовам в умовах полілінгвізму;
- філософському і соціологічному – проблеми впливу багатомовності на різні процеси і роль багатомовності у суспільстві.

Висновки. Нова мовна ситуація, що склалася в Криму в пострадянський період, значно розширила функціональні кордони двомовності (багатомовності): у національно-державних і національно-територіальних округах країни зараз природною нормою вважається як національно-українська, так і українсько-національна двомовність, а у багатьох випадках національно-українсько-російська багатомовність. В той же час володіння мовами (особливо національними) залишається на досить низькому рівні. Отже для розвитку гармонійної, соціально ефективною двомовності необхідно:

- всемірно розвивати і укріплювати українсько-національну двомовність, створюючи для цього необхідну соціально-правову і фінансову основу;
- постійно укріплювати національно-українську двомовність. Українська мова є надійне сховище універсальної інформації людства.
- сформувати у індивідів ситуації реального психологічного домінування рідної мови при вивченні другої;
- при будь-яких видах двомовності (багатомовності) визнавати домінуючу роль рідної мови. Лише рідна мова здатна передавати сокровенне, суто індивідуальне, властиве йому безцінне духовне багатство, розкривати характерні особливості, національну психологію народу. У цьому і є безперечна унікальна цінність кожної мови.

- підняти на якісно новий рівень навчання національної і української мовам, виходячи з вимог підготовки всесторонньо розвиненої мовної особистості;
- підвищити престиж, соціальну значущість національних мов в українському соціокультурному просторі.

Список літератури

1. Белл Р.Т. Социоллингвистика: Цели, методы и проблемы / Р.Т. Белл; предисл. А.Д. Швейцера. – М.: Международные отношения, 1980.
2. Бондаренко Н.В. Концепція шкільної мовної освіти національних спільнот в Україні / Н.В. Бондаренко // Педагогіка і психологія. – К., 1995. – Вип. 5. – С. 12-18.
3. Вайнрайх У. Языковые контакты: Состояние и проблемы исследования / У. Вайнрайх; предисл. А. Мартине; пер. с англ. яз. – К.: Вища школа, 1979.
4. Дешериев Ю.Д. Основные аспекты исследования двуязычия и многоязычия / Ю.Д. Дешериев, И.Ф. Протченко // Проблемы двуязычия и многоязычия. – М., 1976. – С. 23.
5. Конституція України. – К.: Вид-во А.С.К., 2003.
6. Розенцвейг В.Ю. Основные вопросы теории языковых контактов / В.Ю. Розенцвейг // Новое в лингвистике. – Языковые контакты. – М.: Прогресс, 1972. – Вып. IV. – С. 9-10.
7. Филин Ф.П. Происхождение русского, украинского и белорусского языков. Историко-диалектологический очерк / Ф.П. Филин. – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1972.

Анафієва Э. Р. Методические проблемы обучения украинскому языку младших школьников в школах с крымскотатарским языком обучения // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №2. Часть 1. – С.3-7.

В статье раскрывается актуальность исследования данной проблемы. Определены задачи, требующие решения в рамках этого вопроса. Раскрыты основные методические проблемы обучения украинскому языку младших школьников в школах с крымскотатарским языком обучения.

Ключевые слова: *украинский язык, билингвизм, сопоставление языков, национальная школа.*

Anafiyeva E. R. Methodological problems of Ukrainian language teaching younger students in schools with the Crimean Tatar language of instruction // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V.24 (63). – №2. Part 1. – P.3-7.

The article deals with the relevance of studies of this problem. The tasks to be solved within the framework of this issue are defined. The major methodological problems of younger pupils' Ukrainian language teaching in schools with the Crimean Tatar language teaching are revealed.

Key words: *Ukrainian language, bilingualism, the comparison of languages, national school.*

Поступила до редакції 22.03.2011 р.